

УДК 37.013.42–053.2(477)

Юлія Семенова

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В 50–80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

В умовах становлення та розвитку сучасної незалежної України не вщухає інтерес до власної національної історії та накопичених знань, досвіду та здобутків минулого. Особливо гострою на сьогодні є проблема виховання дітей, адже вони – майбутнє нашої країни. Події останнього часу підтвердили, що економічна дезінтеграція, соціальна диференціація суспільства, девальвація духовних цінностей мають негативний вплив на суспільну свідомість більшості вікових груп населення країни. Отримало широке поширення байдужість, егоїзм, індивідуалізм, цинізм, неповажне ставлення до держави і соціальних інститутів. Високий рівень дитячої злочинності викликаний загальним зростанням агресивності і жорстокості в суспільстві. В цих умовах виникає потреба в удосконаленні системи виховання в Україні.

Підвищення ефективності системи виховання, зокрема соціального виховання дітей, неможливе без глибокого й неупередженого вивчення історико-педагогічного досвіду. Особливо цікавими, багато в чому повчальними, є здобутки другої половини ХХ століття.

Питання виховання у вітчизняній науці і практиці досліджували: Л. Артемова, В. Басова, Н. Басов, О. Беспалько, Т. Василькова, Ю. Василькова, І. Зверева, А. Капська, Н. Клішевич, А. Кравченко, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко, К. Чертова та ін.

Метою даної статті є розкриття особливостей організації соціального виховання дітей в Україні в 50–80 роках ХХ століття.

Наростаюче ускладнення структур і життєдіяльності кожного конкретного суспільства призводить до того, що на певних етапах його історичного розвитку виховання: диференціюється на сімейне, релігійне, соціальне; розповсюджується від елітарних верств суспільства до більш нижчих й охоплює все більшу кількість вікових груп (від дітей до дорослих); з'являється корекційне виховання; складається диссоціальне виховання та ін. [5, с. 168–172].

Головним призначенням виховання є передача підростаючим поколінням накопичених знань та суспільно-історичного досвіду. В процесі виховання нові покоління повинні оволодіти знаннями, засвоїти норми поведінки в суспільстві, виробити певну систему поглядів на життя. Оскільки перед кожним поколінням виникають проблеми, які часто навіть не можна передбачити, у молодих людей повинні бути сформовані певні якості, які допоможуть їм орієнтуватися в нових завданнях та бути потенційно готовими до їх вирішення.

Соціальне виховання являє собою цілеспрямований, керований процес соціального розвитку, соціального формування особистості; допомога людині в засвоєнні та прийнятті нею моральних норм, які склалися в сім'ї та суспільстві, прийнятті правових, економічних, громадських і побутових відносин; цілеспрямоване виховання людини з урахуванням її особистісно-соціальних проблем і відповідно до соціальних потреб середовища, що її оточує в процесі життєдіяльності. Воно здійснюється в ході участі в різних, відносно автономних, сферах життєдіяльності: освіта, набуття соціального досвіду, індивідуальна допомога одне одному. Соціальне виховання забезпечується суспільством і державою в організаціях, що спеціально створюються для його здійснення (школи, мережа позашкільних закладів, дитячі та молодіжні організації).

Роль держави в організації соціального виховання полягає в тому, що вона створює інфраструктуру та формулює завдання соціального виховання, закріплені в державних програмах та документах [7, с. 30].

Так, в другій половині ХХ століття (1956 р.), для дітей-інвалідів, сиріт, дітей одиноких матерів був створений новий тип навчального закладу – школи-інтернати. Вони були покликані допомогти у вихованні дітей, які були позбавлені батьківського піклування або не мають необхідних умов для виховання в сім'ї. Велику увагу приділяли політехнічному навчанню. Одним з головних завдань у повоєнні роки було охоплення всіх дітей дошкільного віку (за бажанням батьків) дошкільними закладами. В цей же час розроблялися теоретичні та методичні питання дошкільної педагогіки, поліпшувалася професійна підготовка вихователів. З 1953 р. навчальна виховна робота планувалася за віковими групами: молодша (3–4 роки), середня (5 років), старша (6 років). Досить глибоко розроблялися питання гри, розвитку мови, трудового виховання та ін.

Згідно постанови Ради Міністрів СРСР (1959 р.) «Про заходи щодо подальшого розвитку дитячих дошкільних установ, поліпшення виховання та медичного обслуговування дітей дошкільного віку», ясла та дитячі садки об'єднувалися у єдиний дошкільний заклад. Дітей стали виховувати сестри-виховательки. Розгорталося будівництво приміщень для ясел-садків за новими типовими проектами. Новий тип дошкільного закладу забезпечував виховання дитини від народження до 7-ми років. Для цього вперше була розроблена єдина програма виховання переддошкільного та дошкільного віку, яка визначила зміст наступності у вихованні [1, с. 325–326].

В 50-ті роки відкрилося декілька дитячих будинків для обдарованих дітей-сиріт (зокрема в місті Києві), куди відбирали талановитих дітей, які планували вступати до музичних, балетних та художніх шкіл. Тут створювалися особливі умови для індивідуальних занять таких дітей [2, с. 231].

Ми хочемо зупинити свою увагу на педагогічній спадщині В. А. Сухомлинського, яка надзвичайно багатогранна та в центрі якої

передусім – дитина, її моральні цінності, духовний світ. В своїх роботах: «Виховання колективізму у школярів», «Моральний ідеал молодого покоління», «Виховання комуністичного відношення до праці» та ін. вчений розглядав такі інтегральні якості особистості, як громадянськість, що включає соціальну активність, патріотизм і інтернаціоналізм, розкриває процес розвитку і виховання дитини, формулює науково обґрунтовані рекомендації вчителям і вихователям. Водночас, доволі гостро постає проблема соціально-педагогічної захищеності дітей та підлітків, важковиховуванності, правопорушень. Велику допомогу в їх вирішенні надавали комісії у справах неповнолітніх при райвиконкомах, дитячі кімнати міліції, створені в 1950 р. в усіх столичних та обласних містах, в промислових центрах [3, с. 195, 197].

Характеризуючи 60–80-ті роки ХХ століття, ми хочемо відмітити, що головними завданнями освіти та виховання стали загальна середня освіта та професійна підготовка в поєднанні з посиленою суспільно корисною працею школярів. Під впливом поступового переосмислення шляхів розвитку освіти в авторитарній державі зароджується незвичний для радянського суспільства напрям – педагогіка співробітництва. Її основна ідея – зробити дитину соратником, одnodумцем учителів, вихователів, батьків у своєму вихованні, освіті, зробити її рівноправним учасником педагогічного процесу, відповідальним за його результати. Особистість, дитина стає центром навчально-виховного процесу. Вчитель, вихователь переходить від педагогічних вимог до педагогіки відношень, дотримуючись гуманно-особистісного підходу до дитини, забезпечує єдність навчання й виховання.

Одночасно з'явилася нова соціально-педагогічна тенденція – швидкий розвиток шкіл і груп продовженого дня. Міністерство освіти з метою впорядкування їх роботи ввело типові Положення, а також опублікувало інструктивно-методичний лист «Про роботу шкіл і груп продовженого дня». В цілому ж, такі школи виправдали себе у справі соціального виховання учнів: створювали сприятливі умови для дозвілля дітей, надавали допомогу родині [3, с. 211]. Неодноразово доопрацьовувалася «Програма виховання в дитячому садку» (1962, 1966, 1971, 1975, 1986 рр.), у якій враховувалися результати досліджень у галузі дошкільної педагогіки, дитячої психології, вікової фізіології, дошкільної гігієни та передовий досвід найкращих вихователів дошкільних закладів. Програмні завдання будувалися на основі положень радянської дошкільної педагогіки: зв'язок змісту дошкільного виховання з сучасністю, вирішального значення систематичного навчання й виховання в розвитку дитини та провідної ролі вихователя в педагогічному процесі, значенні змістовної дитячої діяльності (ігрової, трудової, навчальної, художньої, побутової) у всебічному вихованні, формуванні особистості дитини і засад колективних взаємин, починаючи з дошкільного віку [1, с. 328, 331].

В 60–80-ті рр. минулого століття в країні існувала педагогічно доцільна, охоплюючи всі сторони життя і діяльності дітей, державна система позашкільних дитячих установ. Вона включала в себе мережу палаців і будинків піонерів, станції юних піонерів і натуралістів, дитячо-юнацькі спортивні школи. Сюди входили позашкільні установи міністерств культури, шляхів сполучення, морського і річкового флоту. Працювали дитячі будинки культури профспілок, дитячі сектори при палацах культури і клубах, дитячі об'єднання добровільних спортивних товариств, заміські і міські піонерські табори. Різноманіття типів позашкільних дитячих установ, активна допомога їм з боку широкої громадськості, забезпечували розвиток різнобічних інтересів і здібностей дітей і підлітків. Ці установи займалися естетичним і фізичним вихованням молоді, організацією дозвілля школярів, профілактикою бездоглядності і безпритульності дітей і підлітків [3, с. 212].

Розкриваючи особливості роботи з важковиховуваними дітьми, вважаємо за доцільне розкрити причини, притаманні дитячим правопорушенням та злочинам. Тут чітко простежується така тенденція: якщо раніше негативні явища у внутрішньому світі дітей були наслідком поганих життєвих умов, злиднів і голоду, то тепер дитячу психіку спотворюють матеріальні надмірності і нездоровий спосіб життя (культ задоволень, «легке, красиве» життя). У підростаючого покоління з'являються аморальні потреби у вживанні токсичних і наркотичних речовин, алкогольних напоїв.

Відбуваються зміни і у психології важковиховуваних дітей. У таких дітей відзначається егоїзм, заздрість, лінь, байдужість, відчуття безкарності, соціальна пасивність, утриманство та ін. Посилилися правопорушення на ґрунті алкоголізму, наркозалежності, зростає кількість грабежів, хуліганства, проституції [4, с. 101]. З огляду на представлену проблему, зупинимо свою увагу на особливостях роботи опорних пунктів охорони правопорядку та інспекції у справах неповнолітніх, які координували профілактичну роботу з неповнолітніми. Ради опорних пунктів організували роботу за такими напрямками: індивідуальної профілактики, наставництво, індивідуальний нагляд, щоденний контроль за поведінкою конкретного підлітка або його сім'ї, правове виховання, профілактика в трудових колективах, школах мікрорайонів.

Інспекції у справах неповнолітніх аналізували причини та умови, які сприяли скоєнню правопорушень та інформували про це місцеві державні органи, громадські організації, адміністрації за місцем навчання або роботи неповнолітніх, а також за місцем роботи їх батьків або осіб, що їх замінювали. Крім того, інспекції у справах неповнолітніх мали право вносити пропозиції у відповідні державні органи та громадські організації про призначення громадських вихователів для перевиховання неповнолітніх правопорушників, залучати їх до суспільно-корисної

діяльності, до занять у різних спортивних секціях, гуртках. У своїй роботі працівники інспекцій керувалися й суто педагогічними принципами гуманізації, поєднанням переконання та примусу, використовували засоби суспільного впливу та виховання [6, с. 211].

В 1964 році з'являються спеціальні навчально-виховні установи для неповнолітніх, які потребують особливих умов виховання, тобто для дітей і підлітків, які вчинили аморальні вчинки, суспільно небезпечні діяння або злочини, та звільнені від кримінальної відповідальності за віком. В спеціальних школах навчалися діти і підлітки 11–14 років, потім вони прямували до батьків, у дитячі будинки, школи-інтернати, середні спеціальні навчальні заклади або працевлаштувалися. Основне завдання полягало у виправленні і соціальній реабілітації дітей та підлітків, розвитку соціально корисних інтересів і схильностей особистості. Процесу перевиховання сприяли, також, активно діючі органи учнівського самоврядування. Як правило, над спецшколами шефствували промислові та сільськогосподарські підприємства, державні та громадські організації, створювалися громадські опікунські ради [3, с. 216]. Взагалі, за часів Радянського Союзу, були поширені такі форми шефської роботи, які, на нашу думку, мали велике значення у системі виховання, зокрема це: шефство старших школярів над молодшими; шефство студентів і робітників над школярами; шефство молоді над «педагогічно занедбаними підлітками»; надання допомоги відстаючим школярам і студентам та ін.

Вся добровільна робота із надання допомоги провадилася в межах громадських організацій. Діяла розгалужена і досить відпрацьована система цих організацій, до функцій яких входило надання людям безкоштовної допомоги. Діти та молодь, які залучалися до шефської роботи, в певній мірі реалізовували власну потребу у самовизначенні й відчутті своєї необхідності, що є основою для становлення особистості. Формуються такі життєві принципи і ідеали: повага до старшого покоління, любов та дбайливе ставлення до навколишнього середовища, співчуття, милосердя, відповідальність за власні вчинки та ін. Всі ці якості, яких набуває особистість в процесі надання допомоги іншим, є однією із головних завдань виховної роботи з дітьми.

Таким чином, певний поворот в розвитку суспільного виховання відбувся в середині 1950-х років. Мета освітньої політики полягала в поліпшенні навчально-виховної роботи в школах, дитячих дошкільних установ та ін. З'являються нові форми та методи соціального виховання дітей, активізується організація громадської корисної праці учнів. Цей період характеризується початком розвитку гуманістичних та демократичних засад у педагогіці, про що свідчать ідеї та творчий пошук В. А. Сухомлинського, які були новаторством у часи радянської педагогіки. В 1960–1980-ті роки зароджується незвичний для радянського суспільства напрям – педагогіка співробітництва. В країні існувала

педагогічно доцільна, державна система позашкільних дитячих установ, в яких займалися естетичним та фізичним вихованням, організацією дозвілля, профілактикою бездоглядності і безпритульності дітей. З'являлися спеціальні навчально-виховні установи для неповнолітніх правопорушників. Розгорталася боротьба з проблемами соціально-педагогічної захищеності дітей та підлітків, важковиховуванності, правопорушень. Рішення цих проблем не втратило актуальності і в наш час. Накопичені здобутки минулого, а саме структура організації її механізми та особливості виховання дітей, можуть стати однією з ланок до подолання негативних явищ, які спостерігаються в сучасному дитячому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Василькова Ю. В. Социальная педагогика: Курс лекций : учеб. пособие для студ. высших. пед. учеб. заведений / Василькова Ю. В., Василькова Т. А. – 2-е изд. стереотип. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 440 с.
3. История социальной педагогики : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. Ф. Басов, В. М. Басов, А. Н. Кравченко. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 256 с.
4. Лодкина Т. В. Социальная педагогика. Защита семьи и детства : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Т. В. Лодкина. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
5. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / Мудрик А. В. ; под ред. В. А. Сластенина. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 200 с.
6. Селецкий А. И. Несовершеннолетние с отклоняющимся поведением / А. И. Селецкий, С. А. Тарарухин. – К. : Высш. шк., 1981. – 238 с.
7. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Беспалько, С. Я. Харченко та ін. ; за заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.